

PÕLLUMAJANDUSE AJALOOST

PÕHJA-EESTI PÕLLUTÖÖKESKKOOLI ASUTAMISE LUGU JA ESIMESED TÖÖAASTAD

J. Lepajõe

Põhja-Eesti Põllutöökeskkooli asutamine oli Eesti maarahva ammuste hariduspüüete loogiliseks lahenduseks, sest just haridus pidi maaelu edasi viima (Hünerson, 1928). Allpool on esitatud Põhja-Eesti Põllutöökeskkooli tekkelugu peamiselt selle kooli omaaegse direktori dr. W. Johanson (1928) versiooni järgi.

Esimene põllutöökooli asutamise mõte tekkis 1860. aastal Tarvastu ja Paistu põllumeestel. Taheti Eesti rahva vabastamise mälestust selle 50. aastapäevaks kõrgema rahvakooli asutamisega jäädvustada. Siinkirjutanu arvates oli see *vabastuse viiekümne aasta tagune mälestamine* kaval käik ja püüe pehmedada rahvahariduse ministeeriumi umbusklikku suhtumist mittestandardsete koolide suhtes. W. Johanson märgib küll, et põllutöökooli asutamise mõte tekkis Tarvastu ja Paistu põllumeestel, kuid nüüdseks on selle mõtte algatajad konkreetsemalt välja toodud: kõrgema rahvakooli asutamise idee autoriteks peetakse Holstre valla Pulleritsu kooliõpetajat Jaan Adamsoni ja taluperemeest Ain Hennot. Selle veendumuse äramärgimiseks püstitati Olustvere Kõrgema Põllumajanduskooli ette 1989. aastal J. Adamsoni rinnakuju. On sümbolne, et iseõppinud Jaan Adamson (1824...1879), kes oli vaid ühe talve Suure-Jaanis koolis käinud, jõudis veendumusele, et maalastele on vaja maakeelset keskkooli. Kavatsesavas koolis pidi olema esikohal põllumajanduse aluste õpetamine. 1863. aastal andsid kooli asutajad palve Baltimaa kindralkubernerile v. Oettingenile. Esialgse kava järgi pidi nelja-aastase kursusega kool jätkama vallakooli haridust ja õpetus pidi toimuma maakeeles. Kuberner andis asja Pärnu-Viljandi Koolikohtule lahendamiseks, kus otsustati, et kooli avamise korral pidi selle valitsemine minema viieliikmelise kuratooriumi kätte, mis koosneks ühest mõisnikust, ühest kirikuõpetajast, koolidirektorist ja kahest talumehest. Selline otsus asutajatele ei meeldinud, sest kooli juhtimine oleks siis nende käest ära läinud. 1865. aastal saadeti Holstre valla peremeeste poolt tollaegsele kindralkubernerile krahv Šuvalovile uus palvekiri emakeelse kooli asutamise asjus. Neli aastat hiljem tuli sellele vastus küsimusega, kas mulgid ei tahaks vene algkooli käima panna. Mulgid ei tahtnud ja palusid 1869. aastal uuesti kooli asutamise luba ja võimalust selleks korjandust alustada. Sama aasta augustis saadi võimudelt korjanduseks nõusolek. 1870. aastal asutati Tartusse peakomitee ja kihelkondadesse abikomiteed. Raha korjati suure vaimustusega kuni 1882. aastani, kui peakomitees tekkis tüli raha hoidmise küsimuses. Korjamisluba tühistati ning seni korjatud raha tuli Riia õppekonna kuraatori hoolde anda. Veel samal aastal avati korjatud kapitaliga Põltsamaal venekeelne linnakool, mille valitsemine usaldati viieliikmelisele kuratooriumile. 1893. aastal andis kuratoorium haridusministeeriumile uue palve põllutöökooli avamise asjus. See kiideti ministeeriumi poolt heaks ja anti kooli avamiseks koguni 21 226 rubla. Põllutöökooli avamine nõudis aga suuremaid kulusid ja seetõttu taotleti valitsuselt uue raha korjamisluba, mis ka saadi. Uus korjandus tehti 1897. aastal, millest laekus 8000 rubla. Põltsamaale asutatud linnakool taheti põllutöökooliks ümber muuta, kuid 1906. aastal võttis haridusministeerium selle loa tagasi ja kooli asutajatel polnud muud võimalust, kui kapital põllumajanduse peavalitsuse hoolde usaldada. 1907. aastal tegi valitsus mõningaid poliitilisi järeleandmisi, kooli asutamiseks anti uus luba ja võimaldati Kõo mõisat kooli asupaigaks kasutada, peale selle lubati 10 000 rubla iga-aastast toetust. Nüüd oli kooli asutajaks Põhja-Liivimaa Põllumeesteseltside Keskoimekond Viljandi ja Tartu Eesti põllumeeste seltsidega eesotsas. Plaanitseti avada põllutöökeskkool, kuid selleks jäi kapitali napiks. Seepärast lasti latti madalamale ja asutati Eesti Aleksandri Alampõllutöökool, kus paraku jäi õpetus venekeelseks. Kui rehkendada, kuipalju aega asjaajamiseks kulus, tuleb välja, et esimesest palvekirjast valitsusele kuni kooli tegeliku asutamiseni Kõos kulus 51

aastat, idee tekkimisest teostamiseni veelgi kauem. Aleksandrikooli asutamine oli ajalehe *Sakala* väljaandmise ja esimese üldlaulupeo korraldamise kõrval ärkamisaja tähtsamaid ettevõtteid. Selles ettevõttes pörkusid toleaegete rahvajuhtide C. R. Jakobsoni ja J. Hurda erinevad iseloomud ja arusaamad rahvusliku liikumise strateegia ja taktika küsimustes, mis kokkuvõttes viis rahvusliku liikumise lõhenemisele. Kahtlemata oli siin suur osa ka 1883. aastal alanud intensiivsel venestamisel. Siiski ei võiks venestamise ja rahvajuhtide lahkkelide tähtsust üle hinnata, sest poliitilises elus peab ikka olema vaenlane, kellega saaks võidelda. Kõige ohtlikum on vastase haihtumine. Juba Kalevipojal oli alaline oponent Sarviktaadi ja Vargamäe Andresel Oru Pearu näol olemas. Ilma tugevate oponentideta oleksid nende tegelaste elu ja teod tühisteks jäänud. Üks Saaremaa mees ütles kunagi raadios, et *ega ma nii kehv mees ka ei ole, et mul ühtegi vihameest ei oleks*.

Esimene alampõllutöökool Kõos ei suutnud siiski täita kõiki aastatega suurenenud ülesandeid hariduse alal. Vaja oli ka kõrgema astme põllutöökooli – põllutöökeskkooli. Sellised olid olemas Soomes, kuhu ka Eesti ettevõtlikumad noormehed suundusid (näit. A. Johanson, J. Raamot, P. Kallit jt.). Eestimaa Põllumeeste Keskseksi aastapeakoosolekul 27. märtsil 1911 tunnistati põllutöökeskkooli asutamine vajalikuks. Otsustati esialgu samme astuda 5...10-kuulise eestikeelse talvekooli asutamise asjus, sest normaalse kooli asutamiseks ei jätkunud raha ja polnud ka teada, kas luba antakse. Mõisnike põllumeeste selts oli juba Tallinnasse saksakeelse põllutöökooli avamiseks loa saanud. Võis arvata, et seetõttu on eeldusi ka eestikeelse kooli asutamise loa saamiseks. Esialgu pandigi 1911. aastal käima kuuekuuline talvekool. Järgmisel Põllumeeste Keskseksi aastapeakoosolekul (1912) võeti põllutöökeskkooli asutamise asi uuesti arutusele ja otsustati Tallinna linnavalitsuse poole pöörduda, et Tallinna kesktehnikumi koosseisus avada põllutööharu. See kavatsus jäi aga järgneva maailmasõja tõttu teostamata. Alles peale 1917. aasta revolutsiooni võidi jälle selle mõtte juurde tagasi tulla. Eesti Ajutise Maavalitsuse liige dr. Jaan Raamot otsustas põllutöökeskkooli ühes maaparanduse osakonnaga Tallinnas käima panna 1918. aasta algul, kuid see kavatsus luhtus.

Saksa okupatsiooni ajal võeti põllutöökeskkooli avamise küsimus maapaos viibiva maavalitsuse juhi Konstatin Pätsi algatusel uuesti päevakorda, sedapuhku Eestimaa Põllumeeste Keskseksi kaudu. Raha oli Keskseksil selleks olemas Vene riigilt saadud vahendite näol. Põllutöökeskkooli avamine otsustati Keskseksi juhatuse koosolekul 22. aprillil 1918. Järgmisel juhatuse koosolekul (25. aprillil 1918) oli arutusel küsimus, kas mitte Kõos asuvat Eesti Aleksandri Alampõllutöökooli põllutöökeskkooliks ümber muuta. Lõplikku otsust kohe ei tehtud, vaid valiti kooli põhikirja väljatöötamiseks komisjon, kuhu kuulusid K. Päts, J. Raamot, R. Allman, A. Peet, A. Johanson, A. Olt, J. Mets, J. Zimmerman ja J. Lehtman. Pikema arutluse järel nii selles komisjonis kui ka Keskseksi juhatuses otsustati Kõo kool jätta alampõllutöökooliks, anda talle Keskseksi toetust 10 000 marka aastas ja Põhja-Eesti Põllutöökeskkool omaette käima panna. Kooli põhikiri koostati ja saadeti kinnitamisele. Esimesse kooli kuratooriumi kuulusid: K. Päts, J. Kalm, J. Peterson, J. Mets, J. Zimmerman ja J. Lehtman ning koolijuhataja (oli sellal veel leidmata). 18. juunil 1918 valiti esimeseks juhatajaks agr. A. Nõmmik (hilisem Tartu Ülikooli professor). Kooli kuratooriumi esimeheks valiti K. Päts ja võeti vastu kooli põhikiri.

Põllutöökeskkooli asutamise muredest kirjutab esimene direktor A. Nõmmik (1928), et austava ettepaneku sai ta Petrogradis, kus ta tollal töötas ülevenemaalise mullastikukaardi koostamisel. 1918. augustikuu algul alustas ta reisi kodumaale. Narvas tuli tal ligi kaks nädalat aga karantiinis istuda. Keskseksi esimees J. Jaakson saavutas küll koolivalitsuses suusõnalise nõusoleku kooli avamiseks, kuid muresid jäi palju. Esimeseks mureks oli koolimaja leidmine. Otsimised Tallinna keskkoolides ei andnud tulemusi. Viimaks sattus A. Nõmmik Suur-Tartu maanteel (nr. 13) asuvasse Kunsttööstuse kooli, kus juhataja Woldemar Päts lahkesti nõus oli noort kooli oma ulualla võtma ja isegi oma õppevahendeid võimaluse piires laenutama. Õppida soovijate arv oli ettearvamata suur. Järgmisel sügisel alustas kool oma tööd Tallinna Kaubanduskooli ruumides (V.-Pärnu maanteel). 1920. aasta kevadel kutsuti A. Nõmmik Tartu Ülikooli tööle agrikultuurkeemia ja mullateaduse kabineti juhatajaks ning ta pidi põllutöökooli juhatamisest loobuma.

Põhja-Eesti Põllutöökeskkooli esimesteks õpetajateks olid: agr. A. Nõmmik – direktor, mullateadus; agr. J. Kalm – maaparandus; J. Kiivet – matemaatika; A. Saaberg, hilisem Tartu

Ülikooli prof. A. Saareste – eesti keel; J. Piiper, hilisem TÜ prof. – zooloogia; J. Roos – saksa keel; Padva – vene keel ja Kilgas – joonistamine.

1918. aastal püüti asutada analoogilist põllutöökeskkooli ka Tartusse reaalkooli juurde, kuid see algatus luhtus üsna pea (Hünerson, 1928)

1918. aasta sügisel oli noore Eesti Vabariigi olukord õige raske. Saksa väed küll lahkusid, kuid üle Narva jõe tungisid Eestimaaale Kommuuni väeosad ja aktiveerusid kohalikud enamlased. Algas Vabadussõda.

Põhja-Eesti Põllutöökeskkooli vastu võetud õpilased astusid Kaitseliitu. Kool ei saanud enam tööd jätkata, sest kõik õpetajad ja õpilased koos kooli juhatajaga asusid kaitsevähke ja kool jäi umbes kuuks ajaks seisma. Veebruarist tuli koolijuhataja rindelt tagasi ja tal õnnestus kooliõpilaste pataljoni teenivad õpilased kasarmutest kunsttööstuskooli ruumidesse elama tuua ja osaliselt õppetööd jätkata. Sel ajal osales õppetöös 32 õpilast, ülejäänud jäid veel frondile. Vabadussõja lõpupoole muutus koolitöö korrapärasemaks.

Põllutöökeskkooli järgmine direktor agr. R. Allmann (1928) asus kooli tööle 1919. aastal. Koolijuhatajaks valiti ta 15. aprillil 1920. Põhiülesandeks sai koolile uus ja jääv asukoht valida. Koos õpetaja agr. G. Oseleiniga sõitis R. Allmann Tapa ümbruskonna mõisatesse. Peatuti Vohnja, Aaspere, Tapa, Lehtse jt. mõisates ning lõpuks Jänedal. Esimene mulje Jänedast oli hea: kapitaalehitusi oli rohkem, soliidne härrastemaja, kaunis loodus, kalatiigid, raudtee lähedus. Kuid põllud olid halvad, heinamaad kaugel, mõisapidamine lohakil, kari väike ja vilets. Puudusi peeti kõrvaldatavateks ja tagasi sõideti veendumuses, et koolile kohasemat mõisat on võimatu leida.

Kiires korras kutsuti kokku kooli kuratoorium, kes tegi 30. aprillil 1920 otsuse paluda Põllutööministeeriumilt koolile Jänedal mõis. Veel samal õhtul tehti telegraafi teel korraldus riigimaade ülemale mõisa ülevõtmise kohta. Mõis jäi esialgu riigi kätte, sest Kesksele ei saanud krediidi puudumisel mõisat enne 2. oktoobrit 1920 oma kätte võtta.

Järgnevalt püüan anda lühikese ülevaate põllutöökeskkooli esimestest tööaastatest nähtuna selleaegse koolipoisi silmadega. Selleks koolipoisiks oli minu isa Jaan Jürisson (Lepajõe, eluaastad 1899...1989).

...Oli 1918. aasta suvi. Sakslased olid veel sees, kui lugesin lehest kuulutust, et Tallinnas avatakse põllutöökeskkool, kus õpetatakse botaanikat, zooloogiat, mullateadust, maamõõtmist, taimekasvatust, sordiaretust jm. Sellenimelisi õppeaineid ei olnud ma varem kuulnudki, tekkis tahtmine neid õppida. Olin maapoiss, lõpetanud Viljandis kõrgema algkooli. Katsusin astuda Tartu gümnaasiumi, aga seal nõuti ladina keelt, mida ma ei olnud õppinud. Siis saatsin avalduse Pihkva maamõõtjate kooli, aga sinna jätsin minemata. Põllutöökeskkooli pidi minusuguseid vastu võetama ilma eksamiteta. Varsti sõitsingi Tallinna, et uude põllutöökeskkooli paberid sisse anda. Kooli direktoriks oli esiotsa Nõmmik. Ta küsis, kas ma põllutööd olen teinud, vaatas mu käsi ja pabereid, jäi nendega rahule ja olingi vastu võetud. Sel ajal koolil oma maja ei olnud, ka mitte internaati. Igal õpilasel tuli endale erakorter otsida. Minu korter oli esimesel kooliaastal Heeringa tänaval, hiljem Politseiaias.

Õpetajatest. Nõmmik õpetas mullateadust, Liideman väetusõpetust, tema oli isegi Moskvast kuulsal D. Prjanišnikovi juures seda õppinud ja tema assistendiks olnud. Taimekasvatust õpetas Lehtman, hiljem Allman, meteoroloogiat Kurrik. Tema oli Tallinna meteoroloogijaama juhataja ja viis õpilasi Lasnamäele jaama vaatama. Ükskord läksime Kadriorgu meteoroloogia õppusele. Ilm oli paksus pilves ja õpilased olid vihma kartusel sinelid selga pannud, Kurrik oli kuuevael. Kui imestasime, et kas tema vihma ei karda, arvas ta et ega täna vihma ei tule. Ja nii oligi. Samas Kadriorus õppisime ka maamõõtmist ja loodimist. Eesti keelt ja kirjandust õpetas kirjanik Ernst Peterson. Tema oma kirjatöödest ei rääkinud, peamiselt tüüris jutt ikka Eduard Vilde juurde, keda Peterson paistis kõige rohkem hindavat. Peterson rääkis ka, et tema teab ilma uuri vaatamata, mis kell on. Poisid vahel küsisid ja said ikka õige vastuse.

Zooloogiat õpetas Piiper, geoloogiat aga Kalkun. Nende tunnid olid eriti huvitavad, sest nad viisid õpilasi linnast välja õppekäikudele, peamiselt mere äärde Rannamõisa. Arras õpetas koduloomade haigusi ja nende ravitsemist, Undrits (Tallinna linna metsaülem) aga

metsandust, Ederberg õpetas matemaatikat ja Põhjakas piimandust. Õpetajaid oli rohkemgi, kuid kõik ei ole meelde jäänud.

Eestikeelseid õpperaamtuid oli sel ajal õige vähe, tunnis tuli õpetajate seletused üles kirjutada. Mäletan eestikeelsetest õpperaamatutest J. Hünersoni "Rukis", A. Olti "Koduloomade tervishoid ja sünnitusabi", M. Pilli "Sordikasvandus", J. Aamisepa "Loomatoidu juurikate kasvatamine" ja mõned teised. Neid andis välja kirjastusühisus Agronoom. Üsna palju oli saadaval saksakeelset kirjandust. Neid sain üsna odavalt Kluge-Stroehmi ja Wassermanni raamtukauplustest Pikal tänaval. Praeguseni on mul säilinud dr. Guido Krafti "Lehrbuch der Landwirtschaft" kolmes köites (Berlin, 1919). Zooloogia-alased värvipiltidega raamatud, samuti kapitaalised loomakasvatusraamatud on laste lõhnutud. Võib-olla aitasid nad mingil määral lastes huvi äratada zooloogia vastu.

Kaasõpilastest, kellega rohkem sõbrunesin, on rohkem meelde jäänud E. Tomingas, Petter, Kukk, Lang, Tults, Weisberg, Sõerde, Vessart, Klesment. Kõige rohkem olimegi koos Harjumaa poisi Richard Klesmendiga. Meil olid ühesugused kalduvused ja huvid, koos käisime mererannas. Klesment tuli ikka pühapäeva hommikul kell 6 ja kutsus kaasa. Koos käisime vahel õige kaugel. Väga huvitav oli merelindude, eriti aulide jälgimine.

Mere äärde oli sõjast jäänud igasugust sõjamoona ja rikutud relvi. Ühe kalamehe majakese lähedale oli vesi uhtunud suure meremiini. Kalamees palus, et me linnas politseisse teataks sellest. Kui järgmine kord läksime, teatas kalamees, et olid tulnud mehed püssidega ja miini tulistanud, kuni see lõhkes ja kalamehe ukсед-aknad lõhkus.

R. Klesmendiga olime mõlemad muusikahuvilised. Mina mängisin viiulit, tema tahtis kuulata. Tallinna tulles olin oma arust juba viulimees. Läksin siis end täiendama Pikale tänavale Ants Nieländeri juurde. Ta vaatas ja kuulas mu mängu ja ütles, et on tarvis päris otsast peale hakata. Senine kool oli õpetanud vale tehnikat. Nieländer ise oli õppinud viulimängu Peterburi Konservatooriumis prof. Nabaldini juures. Ta oli vist Tartu Kõrgema Muusikakooli direktori vend. Nieländeri tunnid kestsid tavaliselt 15 minutit, selle aja jooksul ta kuulas õpitud, andis uued ülesanded ja laskis koos endaga duette mängida. Nieländeri käest ostsingi viiuli, millega tema oli konservatooriumis mänginud. Selle purustasid 1941. aastal punaarmeeelased. Duette mängisime koos ka Theodor Tultsiga. Richard Klesment ja Martin Vessart olid meie alalised kuulajad, koolipidudel mängisime Tultsiga Händeli Largo't ja pälvissime ohtrasti kiitust.

Harva sai ka kontsertidel käia Estonias või Grand Marinas. Harva sellepärast, et piletid olid kallid ja meil, õpilastel polnud korralikke riideid, käisime ju kõikjal sõduririides. Seetõttu seisin ikka rõdu taga püsti. Kuulda oli sinna hästi ja pilet oli kaunis odav, kuid näha oli kehv. Ükskord ostsingi pileti kaunis ette, aga kui tahtsin kohale minna, nägin, et tuli istuda uhketes riietes proua ja härra vahele. Mul hakkas piinlik oma välimuse pärast ja läksin tahapoole oma harjunud kohale. Kontsertidel olid enamasti ühed ja samad külalastajad, keda juba nägupidi tundma hakkasin. Siin sai näha tuntud muusikamehi. Raimond Kull oli sagedasti solistide kontsertidel, samuti Artur Kapp. Tallinnas käis esinemas ka Feodor Šaljapin. Tahtsin ka kontsertidele minna, aga piletid olid väga kallid. Ainult ukse vahelt nägin, kuidas ta laval edasi-tagsi käis ja käsi hõõrus.

Muusikaeluga olime mõnevõrra kursis ka oma vene keele õpetaja Padva kaudu, sest tema poeg oli klaverikunstnik ja käis paljudes maades tuntud viiulikunstniku Miša Ellmani klaverisaatjana. Kaarli kirikus sai kuulda palju orelikontserte.

Õpilased tegelesid pillimängu ja lauluga suhteliselt vähe. Tegutses õpilaskoor Karl Leinuse juhatusel. Sellest võttis peale minu osa veel 4...5 poissi meie koolist. Korra käisime ka Estonias esinemas. Omajagu arendasid silmaringi kirjandusõhtud, kus esinesid Tuglas, Visnapuu, Under, Gailit, Linde jt. Õpilasi tõmbas sinna skandaalsete luuletuste lugemine ja ägedad kõned.

1918. a. sügisel astusid põllutöökooli õpilased Kaitseliitu ja arvati kooliõpilaste pataljoni koosseisu. Koolitöö küll jahenes, kuid iga päev oli Kaitseliidu õppusi ja tuli patrullimas käia. Õpilased varustati sõduri riietusega ja võeti riigi toidule ning koondati erakorteritest kasarmusse, algul Rahumäe lähedusse, hiljem Skautipataljoni kasarmusse ja lõppeks Kopli kasarmusse. Juhtus sedagi, et tunni ajal tuli ohvitser sisse ja kutsus ühe või mitu õpilast valveteenistusse. Teenistus kooliõpilaste pataljonis arvati sundajateenistuse hulka.

1919. aasta algul läksid õpetajad ja suur osa poisse rindele. Esimene langenu meie klassist oli Harald Treigel, hiljem Kristjan Treiberg, siis Johannes Koger ja Oskar Tammjärv. Paljude õpilaste rindele siirdumise tõttu pandi kool 1919. a. algul seisma, kuid sõjalise olukorra paranemisel jätkas kool uuesti tööd. Esialgu toimus õppetöö Tartu maanteel asunud Kunstitööstuskooli ruumes õhtupoolikuti. Sõjaline õpetus, mida oli õige palju, toimus koos kunstiõpilastega. "Kunstnikest" on meelde jäänud Eduard Viiralt, kellest hiljem sai tuntud meister. Vahetunnis võis ta kaasõpilasest kiiresti äratuntava portree teha. Ka teisest minuvanusest poisist, Viljandimaa poisist Johan Muksist sai väljapaiste maalikunstnik.

Meil kujunesid head suhted Estonia operetiga. Asi algas sellest, et põllutöökeskkooli poisid pidid olema õhtuti ja öösi valvekomandos koos Estonia näitlejate Sälliku, Kurnimi, Viitoli ja teistega. Meie seisukoht oli vanal turuplatsil Estonia kõrval. Seal oli ka meie soomusauto, millega vajaduse korral välja sõitsime. Enamasti tuli välja sõita siis, kui telefoniga teatati, et kusagile koguneb kahtlast elementi, kes käitub väljakutsuvalt ja ei allu politsei korraldusel laiali minema. Siis sõitsime kohale, lasksime mõne paugu õhku ja sellest enamasti aitas.

Näitlejad kutsusid meid teatrisse operetti vaatama. Istusime muidugi ülemisel rõdul tagareas. Vahel kutsuti otse teatrast poisse korda pidama. Mäletan, et Celleri operetti "Linnukaupleja" vaatasin isegi 7 korda, teisi vähem.

Tolleaegsed õpilased olid enamasti kehvad. Lisateenistus vanematelt saadud rahale ja moonale oli siiski vajalik. Tööd leida aitas meile kõige rohkem Kalm, kes õpetas maaparandust. Tema oli Seemnevilja Ühingu esimees. Neile oli järjest vaja sadamas või aidas kottide laadijaid. Sadamas oli huvitav töötada, sest seal sai näha välismaa laevu ja madruseid. Esimest korda sain näha jalgpallimängu. Seda mängisid inglise madrused.

Teisel õppeaastal viidi põllutöökeskkool üle kaubanduskooli majasse Väike-Tartu tänavale ja direktoriks sai R. Allman. Sel aastal muudeti Kõo Alampõllutöökool põllutöökeskkooliks. See oli minu kodule küll lähedal, kuid sinna ma siiski üle ei läinud. kolmandal õppeaastal sai direktoriks K. Erma ja kool otsustati viia 1921. aastal Jänedale. Seal sain õppida küll ainult 5 nädalat, siis oligi kool lõpetatud. Korrakohaselt suunati koolilõpetaja suveks harjutustallu. Mulle määrati harjutustaluks Aaspere mõis, kuid koduste raskuste tõttu loobusin sinna minemast ja pöördusin tagasi kodutallu Lepakosele. Sundajateenistusest jäi veel puudu 8 kuud, see tuli õiendada 1922. aastal. Viljandi Kaitseväe komisjon määras mu Sakala Partisanide Pataljoni kuulipildujaroodu, mis paiknes Põltsamaa lossis. Viljandist sõitsin rongiga Võhma, sealt tuli jala minna Põltsamaale, muud ühendust ei olnud. Lossis olid küll uhked ruumid, aga külmad. Kütet ka ei olnud. Riided said märjaks, aga kuivatada ei saanud mujal kui oma külje all naril. Siin sai tervis esimese rakkami.

Kirjandus

Allmann, R. Isiklike mälestusi. – Põllumees, lk. 260...263, 1928.

Hünerson, J. Põllumeeste hariduspüüded. Põhja-Eesti Põllutöökeskkooli kümnendaks aastapäevaks. – Põllumees, lk. 254...256, 1928.

Johanson, W. Põhja-Eesti Põllutöökeskkooli arenemiskäik. – Põllumees, lk. 264...268, 1928.

Lepajõe, J. Mulgimaa mehe elust ja tööst. II (Põhja-Eesti Põllutöökeskkoolis). – Põllumajanduse Akadeemia, 28. sept. 1989.

Nõmmik, A. Mälestusi kümne aasta eest. – Põllumees, lk. 256...260, 1928.